

הסוגיא העשרים ואחת – שתי פעמים (ח ע"ב - ט ע"א)

רבן גמליאל אומר וכו':

- [1] א. פסק הלכה אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כר"ג.
- [2] תניא, רבי שמעון בן יוחי אומר: פעמים שאדם קורא ק"ש שתי פעמים בלילה – אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר – ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה.
- [3] הא גופא קשיא: אמרת פעמים שאדם קורא קרית שמע שתי פעמים בלילה – אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא, והדר תני: יוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה – אלמא יממא הוא!
- [4] לא. לעולם ליליא הוא. והא דקרי ליה יום, דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא.
- [5] אמר רב אחא בר חנינא אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כר' שמעון בן יוחי.
- [6] איכא דמתני להא דר' אחא בר חנינא אהא: דתניא, רבי שמעון אומר משום רבי עקיבא: פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום – אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה – ויצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה.
- [7] הא גופה קשיא: אמרת פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום – אלמא קודם הנץ החמה יממא הוא, והדר תני: יוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה – אלמא ליליא הוא! [8] לא. לעולם יממא הוא. והא דקרו ליה לי ליליא, דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא.
- [9] אמר רבי אחא ברבי חנינא אמר רבי יהושע בן לוי: הלכה כרבי שמעון שאמר משום רבי עקיבא.
- [10] אמר רבי זירא: ובלבד שלא יאמר השכיבנו.
- [11] כי אתא רב יצחק בר יוסף, אמ': הא דר' אחא בר חנינא, לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר.
- [12] דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולא דבריה דר' יהושע בן לוי, אתו לקמיה דריב"ל. אמר: כדאי הוא ר"ש לסמוך עליו בשעת הדחק.
- ב. ברייתא, דיון ופסק הלכה של רבי יהושע בן לוי
- ג. נוסח חלופי לדיון ולפסק ההלכה הנ"ל
- ד. דיון בדברי רבי יהושע בן לוי

מסורת התלמוד

[2] תניא רבי שמעון בן יוחי אומר... של לילה תוספתא ברכות א א, עמ' 1; ירושלמי ברכות א א, ב ע"ד-ג ע"א. [10] ובלבד שלא יאמר השכיבנו השווה להלן י ע"ב, סוגיא לב, "רבי יהושע": "ובלבד שלא יאמר יוצר אור". [12] דההוא זוגא דרבנן השווה משנה ברכות א א.

רש"י

ליליא הוא עד הנץ החמה. דקיימי בההיא שעתא הלכך זמן קריאת שמע דיום הוא, דגבי קריאת שמע ובקומך כתיב, והא קיימי. והאי דקרו ליה ליליא דקאמר יוצא בו קריאת שמע של לילה, משום דאיכא דגנו וקרינא ביה ובשכבך. ובלבד שלא יאמר השכיבנו הקורא קריאת שמע של לילה שחרית סמוך לעמוד השחר לא יאמר השכיבנו, שאין עוד זמן תחלת שכיבה אלא זמן סוף שכיבה. דאשתכור וישנו ונרדמו עד לאחר עמוד השחר. בשעת הדחק אבל שלא בשעת הדחק, לא.

תקציר הסוגיא

סוגיא זו פותחת בפסק הלכה של רב יהודה בשם שמואל שפוסק כרבן גמליאל במשנה ברכות א א: סוף זמן קריאת שמע של ערבית הוא עלות השחר (חלק א). בראש חלק ב מובאת ברייתא ברוח שיטת רבן גמליאל: "רבי שמעון בן יוחי אומר: פעמים שאדם קורא קריאת שמע שני פעמים בלילה – אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שיעלה עמוד השחר – ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה"; לאחר דיון מובא פסק הלכה של רב אחא בר חנינא בשם רבי יהושע בן לוי, כרבי שמעון בר יוחאי. אך בחלק ג מוצגת מסורת הלופית אשר לפיה פסק ההלכה של רבי יהושע בן לוי היה מוסב על ברייתא דומה אשר בה הביא רבי שמעון בר יוחאי את דברי רבי עקיבא: "פעמים שאדם קורא קריאת שמע שני פעמים ביום – אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה – ויוצא בהן ידי חובתו, אחת של יום ואחת של לילה", כשהתפר בין שתי הקריאות הוא הנץ החמה ולא עלות השחר. בפיסקא [10] קובע רבי זירא שבנסיבות כאלה אין לברך השכיבנו לאחר קריאת שמע של ערבית. בחלק ד אומר רב יצחק בר יוסף שרבי יהושע בן לוי לא פסק ישירות – לא כדברי הברייתא שבחלק ב ולא כדברי הברייתא שבחלק ג – אלא פסיקתו נאמרה מכלל הוראתו לשני תלמידים שהשתכרו בהתונת בנו: "כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק".

השאלה המרכזית בתולדות העריכה של סוגיא זו היא שאלת היחס שבין שתי הברייתות המובאות בחלקים ב ו-ג. מקבילה לברייתא הראשונה מצאנו בתוספתא ברכות א א, עמ' 1. בדרך כלל היינו מצפים ששתי הברייתות תוצגנה כאלטרנטיבות בלשון "איכא דאמרי" או כיוצא בזה, אבל במקרה דנן נתפסים שני הנוסחים כשתי ברייתות עצמאיות, וההפרדה ביניהן נעשית על בסיס הייחוס, ברוח התירוץ הנפוץ: "הא דידיה הא דרביה". הווה אומר: שתי הברייתות נתפסות כאותנטיות באותה מידה, והדבר אומר דרשני.

שתי הברייתות מוקשות מבחינה הלכתית. לא מצאנו בשום מקום אחר עמדה המקדימה את תחילת קריאת שמע של שחרית לעלות השחר או כזו המאחרת את סוף זמן קריאת שמע של ערבית להנץ החמה. עמדות אלה לא באות לידי ביטוי ברשימת הדעות בנידון שבמשניות א ו-ב בפירקין, ולא ברשימות מקבילות בברייתות. אם אכן אלו העמדות של רבי שמעון ורבי עקיבא, בהתאמה, היינו מצפים שהן תבואנה לידי ביטוי גם במקומות אחרים. זאת ועוד: מן ההקשר של המקבילה בתוספתא לברייתא הראשונה נראה שמדובר בקריאת שמע בתחילת הערב, בתפר שבין יום ללילה, ולא בין לילה ליום, שהרי דברי רבי שמעון מוצגים כהמשך לרשימת העמדות הנוגעות לתחילת זמן קריאת שמע של ערבית, כדלהלן: "מאימתי קורין את שמע בערבין? משעה שבני אדן נכנסין לוכל פיתן בלילי שבתות, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן. סימן לדבר צאת הכוכבים. אע"פ שאין ראייה לדבר, זכר לדבר: וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים. רבי שמעון אומר: פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים בלילה – אחת עד שלא עלה עמוד השחר ואחת משעלה עמוד השחר – ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה".

לכן מוצע בפירוש ששתי הברייתות שבסוגיא שלנו הן גלגולים של ברייתא מקורית שכללה רק את החומר המשותף לשני הנוסחים, לאמר: "רבי שמעון אומר: פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה". בהקשר שבתוספתא ברור שרבי שמעון מתכוון לכך שלפנות ערב ניתן לקרוא שמע פעמיים ולצאת ידי חובה – של יום ושל לילה, בסדר זה. לדעת רבי שמעון, כשם שמתיר רבן גמליאל קריאת שמע של ערבית כל הלילה עד עלות השחר, כך מותרת קריאת שמע של שחרית כל היום עד הלילה, והקורא בתפר שבין יום ללילה יוצא ידי חובת יום ולילה. עמדה זו היא המוצגת בטשטוש עריכתי מסוים בסוף משנה ב בפירקין: "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה" (ראה להלן, הדיון בסוגיא לג, "לא הפסיד"). דעתו של רבי שמעון, כפי שהיא באה לידי ביטוי בירושלמי ברכות א ה, ג ע"ד, היא, שקריאת שמע "בשכבך ובקומך" אינה אלא קיום מצוות תלמוד תורה, ולכן מן הסתם אין טעם להגביל אותה לשעות הראשונות של הלילה והבוקר. עמדה זו הוצגה בעמנום בעריכה הסופית של משנה ברכות א ב, ולכן נתפסה הברייתא של רבי שמעון כעוסקת בקריאת שמע פעמיים בתפר שבין לילה ליום, ברוח שיטת רבן גמליאל במשנה א. היה צורך לספק מילות הבהרה

על מנת להבהיר זאת. מילים אלו סופקו בשתי דרכים שונות על פי שתי דעות שונות בנוגע לזמן קריאת שמע של שחרית (ראה להלן, הדיון בסוגיא כו, "משיכיר"). שתי הגירסאות נתפסו כאותנטיות באותה מידה, וכדי להבהיר זאת הן יוחסו לדיידה ולרביה, בהתאמה. שחזור זה מסייע גם בהבנת המעשה ברבי יהושע בן לוי ותלמידיו, מעשה מוקשה מכמה סיבות, והרי המובהקת שבהן: אם אכן הורה רבי יהושע בן לוי לתלמידיו לקרוא שמע של ערבית לפנות בוקר, כפי שמובן בסוגיא, מדוע הוא מסתמך על רבי שמעון ולא על רבן גמליאל, התנא המקורי המזוהה עם שיטה זו במשנה? אך אם נניח שרבי יהושע בן לוי התייחס לקריאת שמע של שחרית, עולה המעשה יפה: בשעת החתונה עצמה דאג רבי יהושע בן לוי שתלמידיו לא יתעוררו לפני הנץ החמה או שלוש שעות ביום, ולכן הודיע להם שניתן לקרוא שמע של שחרית עד הערב, כדברי רבי שמעון בברייתא המקורית.

מבנה הסוגיא ומהלכה

סוגיא זו פותחת בפסיקה של שמואל כרבן גמליאל במשנתנו, שקריאת שמע של ערבית זמנה עד עלות השחר [1]. הסוגיא מביאה גם ברייתא [2] המופיעה גם בתוספתא ובירושלמי, אשר לפיה אף לרבי שמעון זמן קריאת שמע הוא עד עלות השחר, ומיד לאחר מכן ניתן לקרוא קריאת שמע של שחרית ובכך לצאת ידי חובת שתי הקריאות ברצף. רבי אחא בריה דרבי חנינא פוסק בשם רבי יהושע בן לוי כברייתא זו [5]. לאחר מכן מובאת ברייתא שנייה [6], ככל הנראה גירסא אחרת של אותה ברייתא, אשר לפיה אמר רבי שמעון משום רבי עקיבא שניתן לקרוא שמע פעמיים ברצף מיד לפני ומיד אחרי הנץ החמה ולצאת ידי חובת קריאת שמע של ערבית ושל שחרית. מפתיע הדבר שהברייתא השנייה אינה מוצגת כגירסא שנייה של הראשונה אלא כהלכה עצמאית שאמר רבי שמעון משום רבי עקיבא, וכל שאלת הגמרא אינה אלא אם לפי רבי אחא בריה דרבי חנינא פסק רבי יהושע בן לוי כברייתא זו או זו. הווה אומר: הבבלי מציג את הברייתות לא כגירסאות חלופיות של אותו מקור אלא כשני דברים שאמר רבי שמעון, אחד בשם עצמו ואחד בשם רבו, רבי עקיבא. ונראה שעורך הסוגיא בבבלי כבר הכיר את שתי הברייתות עם הייחוסים השונים שלהן, ולכן לא ראה בהן גירסאות חלופיות, בחינת "איכא דמתני", אלא שתי ברייתות שונות (ראה להלן בסמוך). רב אחא בר חנינא מוסר שרבי יהושע בן לוי פסק כרבי שמעון, אבל יש גורסים שהוא פסק כרבי שמעון ממש [5] ויש אומרים שפסק כרבי שמעון דאמר משום רבי עקיבא [9]. לאחר מכן מובאים דברי רבי זירא אשר לפיהם הקורא שמע של ערבית ברצף אחד עם שמע של שחרית כדעת רבי שמעון לא יאמר השכיבנו [10]. בסוף מספר רב יצחק בר יוסף את הנסיבות שבהן פסק רבי יהושע בן לוי כרבי שמעון – בחתונת בנו השתכרו שניים מתלמידיו, והוא פסק להם כרבי שמעון "בשעת הדחק" [11-12]. רב יצחק בר יוסף מציג את הדברים, לפי הנאמר בסוגיא, בלשון "לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר" [11], ורש"י ד"ה בשעת הדחק פירש: "אבל שלא בשעת הדחק לא",¹ כאילו בא רב יצחק בר יוסף לפקפק בפסק ההלכה כפי שנמסר על ידי רב אחא בר חנינא. אך למעשה אין הבדל גדול בין דברי רבי יהושע בן לוי שנאמרו בנישואי בנו לבין פסק ההלכה כפי שנמסר, שכן גם רבי שמעון עצמו אמר: "פעמים שאדם קורא קריאת שמע" ומשמע שלא מדובר בנסיבות רגילות אלא דווקא בשעת הדחק, כשלא הזדמן לו לקרוא שמע של ערבית לפני כן.²

הקושי המרכזי בסוגיא הוא היחס בין שתי הברייתות, זו של רבי שמעון [2] וזו של רבי שמעון משום רבי עקיבא [6]. לנו נראה שמדובר בשתי גירסאות של אותה ברייתא, אך לא כך הן מוצגות בסוגיא. זו גם זו יש בהן חידוש הלכתי: הברייתא הראשונה, המופיעה גם בתוספתא ובירושלמי, מקדימה את זמן קריאת שמע של שחרית לעלות השחר, לפחות בשעת הדחק, בעוד שהמקורות האחרים הנמצאים בידנו דורשים לחכות לפחות עד שיכיר בין תכלת ללבן או עד שיכיר את

1 והשווה גם התוספת גיליון כתב יד מינכן: "בשעת הדחק אין שלא בשעת הדחק לא".

2 כפי שהעניין כבר ליברמן, תוספתא כפשוטה א, עמ' 1. ג אם וייס, לחקר התלמוד, עמ' 113, רומז לכך שלדעתו גם פסק ההלכה המקורי התייחס לשעת הדחק: "איברא, כשהמימרא יסודה במעשה, הלכה כר"ש רק בשעת הדחק".

חברו בריחוק ארבע אמות, דהיינו מעט אחר אור ראשון של הבוקר. הברייתא השנייה, שאין לה מקבילה, מתירה לקרוא שמע של ערבית עד הנץ החמה, לפחות בשעת הדחק, וזה באמת חידוש גדול. הרי כבר נחלקו בדור יבנה בנושא זה, כמתואר במשנה א בפרקנו, אך לא היה מי שהציע שזמן קריאת שמע של שחרית הוא עד הנץ החמה, ואין הד לדעה זו בשום מקום אחר. ומן הדין והדברים שבין רבן גמליאל לבניו במשנה נמצינו למדים שגם דעתו שלו, שמצוותה של קריאת שמע היא עד שיעלה עמוד השחר, התקבלה רק בקושי. לאור זה קשה להבין את פסיקתו של רבי עקיבא שפעמים ניתן לקרוא שמע של ערבית עד הנץ החמה.

ובאמת נראה לומר שהברייתא של רבי שמעון משום רבי עקיבא אינה אלא ברייתא בבבלי, גלגול נוסף של הברייתא המקורית, המובאת גם בתוספתא ובירושלמי. ההלכה שרווחה בימי התנאים והאמוראים היתה שקריאת שמע של שחרית זמנה מן הנץ החמה, למרות שרבי סתם פעמיים במשנתו שזמנה עד הנץ החמה (א ב, ג ה). ובאמת ראינו כמה ברייתות שבגירסתן או בגילגוליהן האמוראיים בירושלמי ובבבלי הוגהו כדי להוציא מדעת רבי יהודה הנשיא שזמן קריאת שמע של שחרית נמשך מסמוך לאחר עלות השחר ועד להנץ החמה, ולצדד בעמדה שרווחה עד לימי רבי וגם לאחריו שזמן קריאת שמע הוא מהנץ החמה ואילך.³

ואף שנראה שברייתא זו בבבלי, אין לומר שבעלי הסוגיא שלנו או בבליים אחרים קיבלו את הברייתא של רבי שמעון כמות שהיא בתוספתא ובירושלמי והחליפו בכוונה תחילה את עלות השחר בהנץ החמה רק כדי למתוח את הקו בין ערבית לשחרית בהנץ החמה במקום בעלות השחר כדעת רבי. הרושם המתקבל בסוגיא הוא, ששתי הברייתות היו מוכרות מקדמת דנא, והן מובאות שתיהן רק משום שהיו מסורות שונות בנוגע לפסיקת רבי יהושע בן לוי, אם כברייתא הראשונה אם כשנייה. שני הלשונות בסוגיא אינם מוצגים כ"איכא דאמרי" מתחילה ועד סוף, אלא כשני הקשרים שונים שבהם אולי אמר רבי יהושע בן לוי הלכה כרבי שמעון. וניכרת גם הקפדה שלא לשלול את הנוסח המקורי לחלוטין: הנוסח ה"משני" מובא בשם רבי שמעון משום רבי עקיבא, כך שניתן לפרש "הא דידיה הא דרביה"⁴ ושוא הלכה כרבי שמעון וכברייתא ראשונה. ואפשר גם לפרש שהלכה כשתי הברייתות, וכפי שפסקו רוב הראשונים,⁵ ואין מחלוקת ביניהם: זמן קריאת שמע של ערבית הוא לכתחילה עד עלות השחר וזמן קריאת שמע של שחרית הוא לכתחילה מן הנץ החמה, ובפרק הזמן שביניהם ניתן לקרוא של שחרית או של ערבית בשעת הדחק. אילו רצו להגיה את הברייתא המקורית כדי לקבוע חד-משמעית שקריאת שמע של שחרית זמנה מהנץ החמה, נראה שהיו מחליפים את הברייתא המקורית בברייתא "המשופצת" במקום להציג אותה כברייתא נוספת, שאולי פסק כמותה רבי יהושע בן לוי אולי לא, בלשון "איכא דמתני להא דרבי אחא בר חנינא אהא". זאת ועוד: לו רצו מגיחי הברייתא להוציא מדעתו של רבי בעניין קריאת שמע של שחרית, ולפסוק שזמנה הוא מן הנץ החמה, יצא שכרם בהפסדם: אמנם הם "זוכים" בפולמוס נגד רבי ומצליחים לשלול קריאת שמע של שחרית לפני הנץ החמה, אך בד בבד הם נאלצים לחדש חידוש בעניין קריאת שמע של ערבית, הנוגד את דעתם של כל התנאים, ולהרחיב את זמנה עד הנץ החמה!

ולא זו בלבד, אלא נראה שהברייתא "המקורית", שמצאנו לה מקבילות בתוספתא ובירושלמי, היא לא פחות בעייתית מזו המשופצת. שהרי מי השמיע לנו שניתן להקדים ולקרוא שמע של שחרית מעלות השחר? ואם תמצי לומר שמדובר בשעת הדחק בלבד, וכפי שמשמע מן הלשון "פעמים"⁶, הרי שעדיפה דווקא הברייתא השנייה, העוסקת בשעת הדחק! לפי הברייתא הראשונה, חידושו של רבי שמעון הוא שניתן להקדים קריאת שמע של שחרית לעלות השחר. מה הדחק כאן? אם אכן מדובר בקריאה רצופה של שמע פעמיים בעלות השחר, כלום לא יכולים היו תלמידי רבי יהושע בן לוי המוזכרים בסיפור ה"כללא" לקרוא שמע של ערבית מיד, לפני עלות השחר, כרבן גמליאל, ולהמתין עד הנץ החמה כדי לקרוא שמע של שחרית? אך לפי הברייתא השנייה, חידושו של רבי שמעון משום רבי עקיבא הוא שניתן לקרוא שמע של ערבית

3 ראה רשימה ודיון להלן, בנספח לדיון בסוגיא זו, "משיכיר".

4 וכך פירשו רבינו חננאל ובעל המאור וראב"ד, ראה י' שילת, ראש דברך, עמ' קמה-קנא.

5 ראה שילת, שם, עמ' קלה-קמג.

6 ראה ליברמן, תוספתא כפשוטה א, עמ' 1.

עד הנץ החמה בשעת הדחק, והיינו כשהשעה דוחקת ממש, כגון שנזכרו השיכורים בחתונה לקרוא שמע של ערבית רק לאחר עלות השחר, ולפני הנץ החמה.

דומה אפוא ששתי הברייתות הן גלגולים ופירושים של ברייתא אחת קדומה, שניתן לשחזרה על פי המילים המשותפות לשתייהן: "אמר רבי שמעון: פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ויוצא ידי חובה של יום ושל לילה" או כיוצא בזה. ונחלקו הגרסנים בפירוש דברי רבי שמעון: בארץ ישראל פירשו שמדובר בקריאה רצופה לפני עלות השחר ואחריה, והחידוש הוא שניתן להקדים שמע של שחרית עד לעלות השחר. בבבל הכירו את הפירוש הארץ ישראלי, אך פיתחו גם פירוש אחר משלהם, שהכוונה היא שניתן לקרוא שמע פעמיים רצופות עם הנץ החמה, פירוש המתאים יותר לרעיון הדחק המתבטא במילה "פעמים", והמהווה חלק מן הפולמוס נגד שיטת רבי שלפיה זמן קריאת שמע של שחרית הוא עד הנץ החמה בלבד. עורך הבבלי הכיר שני פירושים אלו כשתי ברייתות, וכדי להראות שאינן גרסאות חלופיות של אותה ברייתא אלא שתי ברייתות נפרדות, הוא ייחס את הארץ ישראלית לרבי שמעון דידיה, ואת הבבליית (שאותה גם החשיב כברייתא אותנטית עתיקה) לרבי שמעון משום רבי עקיבא,⁷ בבחינת "הא דידיה הא דרביה", טכניקה בבליית ידועה לפתרון סתירות בין ברייתות. העורך לא ידע כאיזו ברייתא הכריע רבי יהושע בן לוי בחתונה שבה התיר לתלמידיו לקרוא שמע פעמיים ברצף, ולכן הביא את שתי האפשרויות בלשון "איכא דמתני לה אהא".⁸

אך לדברינו קשה, שהרי בברייתא המשוחזרת שלנו: "פעמים קורא אדם קריאת שמע שתי פעמים ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה" לא נאמר בפירוש שמדובר במי שקורא שמע פעמיים ברצף כפי שהיינו מצפים – והרי פשיטא שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים לא רצופות ויוצא ידי חובה של יום ושל לילה. ברור אפוא שהכוונה היא לקריאה פעמיים ברצף, ונראה שרבי שמעון לא אמר כך בפירוש כי הסתמך על הקשר דבריו. בירושלמי ובבבלי מצוטטת הברייתא של רבי שמעון כיחידה נפרדת ולכן קשה לשחזר את ההקשר שבו נאמרו הדברים, אך נראה שההקשר המקורי הוא זה שהשתמר בתוספתא, והראיה: בנוסח התוספתא מצאנו "פעמים אדם קורא אותה שתי פעמים", ניסוח המניח הקשר, במקום "פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים".

7 ואפשר שהגירסא הבבליית עם התוספת "ביום – אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה" יוחסה דווקא היא לרבי עקיבא, על פי הנאמר בהמשך, בתוספתא ברכות א ב, עמ' 2: "אמר רבי יהודה: פעם אחת היתי מהלך אחר רבי עקיבא ואחר ר' אלעזר בן עזריה, והגיע זמן קריאת שמע. כמדומה אני שנתאשו מלקרות, אלא שהיו עוסקים בצרכי צבור. קריתי ושנית, ואחר כך התחילו הם, וכבר נראת חמה על ראשי ההרים." הרי שרבי עקיבא קרא שמע של שחרית לאחר הנץ החמה לפחות בהזדמנות אחת, ולכן הוא מהווה אילן גדול לתלות בו את הפולמוס נגד רבי, שסתם שקריאת שמע של שחרית היא עד הנץ החמה. ואמנם אין רבי עקיבא אומר שם שניתן לקרוא שמע של ערבית סמוך לפני כן, עד הנץ החמה, אך בקרב מקום ובאותו מעשה אומר רבי יהודה "קריתי ושנית", רמז לשתי קריאות רצופות של שמע, אמנם בנסיבות אחרות, אבל כאלה שמזכירות את הקריאה הרצופה לפני ואחרי הנץ החמה כדי לצאת ידי חובה של יום ושל לילה.

8 יש גם אפשרות אחרת בתיאור תולדות הסוגיא. בניגוד לכל מה שתיארנו עד כה, אפשר שהברייתא השנייה, שנמסרה בשם "רבי שמעון משום רבי עקיבא", היא שכתוב של הברייתא המקורית שנוגדה דווקא כאן, בסוגיא שלנו, בעקבות דברי רב יצחק בר יוסף שבסוף הסוגיא. רב יצחק בר יוסף מוסר שדברי רב אחא בר חנינא, שלפיהם פסק רבי יהושע בן לוי כרבי שמעון בברייתא, נאמרו מכללא, והוא מספר על הנסיבות שבהן פסק ריב"ל כרבי שמעון: תלמידיו השתכרו בחתונה, והוא פסק להם שניתן לקרוא שמע כרבי שמעון בשעת הדחק. סיפור זה בעייתי אם אכן התייחס ריב"ל לברייתא הראשונה של רבי שמעון: "אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שעלה עמוד השחר", שהרי אם כן, מהי שעת הדחק כאן? די להם לתלמידיו של ריב"ל שיקראו את של ערבית לפני עלות השחר, כרבן גמליאל, והם יכולים להמתין ולקרוא את של שחרית בזמנה! לכל היותר היה לו לריב"ל לפסוק "כדאי הוא רבן גמליאל לסמוך עליו בשעת הדחק" ומדוע שאלו התלמידים כלל? הרי בין אם נפסקה הלכה כחכמים בין כרבן גמליאל, ברור שבנסיבות כאלה ניתן לקרוא שמע עד עלות השחר, כפי שפסק רבן גמליאל לבניו גם אליבא דחכמים! מה החידוש בסיפור?

אפשר שלאור זאת שכתבו עורכי הסוגיא את הברייתא והעבירוה לעניין הנץ החמה, ואפשר אפוא לפרש שתלמידי ריב"ל באו לפניו לאחר עלות השחר ולפני הנץ החמה, והוא פסק כחידושו של רבי שמעון, שקריאת שמע של ערבית זמנה בשעת הדחק עד הנץ החמה.

אך לפירוש זה קשה – היה לו לבעל הסוגיא לבנות את הסוגיא באופן אחר, לא כסוגיית "איכא דמתני לה אהא". הוא היה יכול לבנותה כסוגיית "מכללא" קלטית המוסבת על הברייתא הראשונה ודברי רב אחא בר חנינא המוסבים עליה, כשלאחר מכן הוא שואל "ואי מכללא מאי?", ומתריך: "אי מכללא דילמא כרבי שמעון דאמר משום רבי עקיבא אורי להו" או כיוצא בזה. או: הוא היה יכול להציע את הברייתא השנייה כברייתא אלטרנטיבית על שמו של רבי שמעון דידיה, ואת שתי האפשרויות בלשון "איכא דאמרי" במקום "איכא דמתני לה אהא". כפי שכבר העלינו, הרושם הוא שעורך הסוגיא כבר הכיר את שתי הברייתות על ייחוסיהן, ולנו אין נראה שיש טעם לפקפק בכך.

והנה, אם נבדוק את הברייתא המשוחזרת שלנו בתוך הקשרה המקורי שבתוספתא, נגלה שרבי שמעון לא עסק בקריאה רצופה של קריאת שמע פעמיים בבוקר, בתפר שבין לילה ליום, אלא בקריאה רצופה של קריאת שמע פעמיים לפנות ערב, בתפר שבין היום ללילה! וזה לשון התוספתא, ברכות א א:

מאימתי קורין את שמע בערבין? מעשה שבני אדן נכנסין לוכל פיתן בלילי שבתות, דברי רבי מאיר. וחכמים אומרים: משעה שהכהנים זכאין לוכל תרומתן. סימן לדבר צאת הכוכבים. אע"פ שאין ראייה לדבר, זכר לדבר: וחצים מחזיקים ברמחים מעלות השחר עד צאת הכוכבים. רבי שמעון אומר: פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים [בלילה, אחת עד שלא עלה עמוד השחר ואחת משעלה עמוד השחר] ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה.

התוספתא פותחת בדיון בשאלה "מאימתי קורין את שמע בערבין", וכל החומר בהלכה א עוסק בשאלה זו. לפי הפירוש שלנו לעיל,⁹ מובאות כאן שלוש דעות שונות בנוגע לתחילת זמן קריאת שמע של ערבית: סמוך לפני השקיעה, עם השקיעה, וצאת הכוכבים. ואם נבין את דברי רבי שמעון בהקשר זה, הרי ש"פעמים שאדם קורא אותה שתי פעמים" מתייחס לשעות אלה דווקא – "פעמים שאדם קורא אותה [את קריאת שמע הנ"ל] שתי פעמים [במועדים הנ"ל, מר כדאית ליה ומר כדאית ליה] ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה."

דוק: "של יום ושל לילה" אמר רבי שמעון, הן לפי התוספתא הן לפי הירושלמי הן לפי שתי הברייתות שבבבלי, בעוד שלפי הפירוש והנוסח המקובלים של מקורות אלו, "של לילה ושל יום" מיבעי ליה!¹⁰ אלא נראה שרבי שמעון התייחס לקריאה רצופה של שמע פעמיים בתפר שבין יום ללילה, ואמר שפעמים, כלומר בשעת הדחק, כששכח לקרוא שמע של שחרית בשחר ממש, אפשר לקרוא אותה סמוך לפנות ערב, ברצף אחד עם הקריאה של ערבית, מר כדאית ליה ומר כדאית ליה.¹¹

ונראה שרבי שמעון חולק הן על התנא קמא של משנה ב, הסובר שסוף זמן קריאת שמע של שחרית הוא הנץ החמה, הן על רבי יהושע, הסובר שסוף זמן קריאת שמע הוא שלוש שעות. לדעת רבי שמעון, קריאת שמע של יום דינה כל היום, בהתאם לכלל "דבר שמצותו ביום כשר כל היום" (משנה מגילה ב ז), וכשם שלפי רבן גמליאל ניתן לקרוא שמע כל הלילה, ו"בשכבך" אינו אלא כינוי לשעה שבני אדם שוכבים, כדברי בית הלל במשנה ג בפירקין, כך ניתן לקרוא שמע של שחרית כל היום, ו"בקומך" פירושו בעודך קם, עומד, ער, "בשעה שבני אדם עומדים", כלשון בית הלל שם.

ונראה שעל פי דברי רבי שמעון במתכונתם המקורית סתם רבי במשנה ב': "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה". רבי שמעון ראה בקריאת שמע לא יותר מקיום מצוות תלמוד תורה לפחות פעמיים ביום, כפי שקבע לוי גינצבורג¹² על סמך שתי מימרות של רבי יוחנן בשם רבי שמעון בר יוחאי. בבבלי מנחות צט ע"ב: "אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: אפילו לא קרא אדם אלא קרית שמע שחרית וערבית, קיים לא ימוש", ובירושלמי ברכות א ה, ג ע"ד:

תמן תנינן (משנה שבת א ב): מפסיקין לקרית שמע ואין מפסיקין לתפלה. רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוחי: כגון אנו שעוסקין בתלמוד תורה, אפילו לקרית שמע אין אנו מפסיקין. טעמא דרבי שמעון

9 ראה לעיל, הדיון בסוגיא ג, "עני". אחרים מפרשים, על פי הבבלי, ש"סימן לדבר" אינה דעה נפרדת אלא סימן לזמן היטהרות הכהנים, אפשרות ששללנו בדיוננו בסוגיא הזו. עיי' שם.

10 ואף על פי שמצאנו לפעמים את הסדר "יום... לילה" גם במקרים שבהם מחייב העניין את ההפך, ובהתאם לכלל "כל הקצר קודם" (ראה ש"י פרידמן, לשוננו לה [תשל"א], עמ' 117-129, 192-206), כגון: "ארבע עשרה סעודות חייב אדם לאכול בסוכה, אחת ביום ואחת לילה" (משנה סוכה ב ג, והסעודה הראשונה היא בלילה!); "היום אסור במלאכה והלילה מותר" (בתענית ציבור, כשהיום הולך אחר הלילה!); נראה שבמקרה דנן, כשמדובר על קריאת שמע פעמיים ברצף, היה צריך להקפיד על הסדר הענייני דווקא, כמו במקרים דלהלן, אף הם "רצופים": "לילה ויום, כלילי שבת ויומו" (משנה נדה ד ד); "אמר רבי זירא: צריך שיהא לילה ויום מן החדש" (בבלי ראש השנה כ ע"ב); "ואין אומרין שלום זה לזה כל הלילה וכל היום" (סופרים יח יט, בעניין תשעה באב).

11 כלומר, לרבי מאיר פעמיים ברצף לפני השקיעה, בשעת פת העני; לחכמים פעמיים ברצף לפני השקיעה ומיד לאחריה, בשעת טבילת הכהנים; ולפי הדעה השלישית, מיד לפני צאת צאת הכוכבים ומיד לאחריה.

12 ל' גינצבורג, פירושים וחדושים בירושלמי, כרך א, עמ' 136-137.

בין יוחי: זה שינון וזה שינון, ואין מבטל שינון מפני שינון. והא תנינן: הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם שהוא קורא בתורה – הא בעונתה חביבה מדברי תורה! היא היא.

כלומר, לרבי שמעון אין בין "בעונתה" ל"מיכן ואילך": היא היא, ושתי הקריאות אינן אלא שינון.¹³ ונראה אפוא שהסיפא של משנה ברכות א ב: "הקורא מיכן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה" היא גלגול של שיטת רבי שמעון, והוא חולק על תנא קמא ורבי יהושע.¹⁴

ולפי זה, דינו של רבי שמעון אינו דווקא בשעת הדחק אלא הוא הדין לכתחילה. אך זריזין מקדימין למצוות, ורוב העם מפסיק לקריאת שמע ואינו דוחה אותה עד לרגע האחרון, ולכן אמר רבי שמעון "פעמים", דהיינו, אם לא הזדמן לו לקרוא קודם.

דעתו של רבי שמעון בר יוחאי לא התקבלה לא בימיו ולא לאחר מכן. ואדרבה, נקבע שמפסיקין וקורין שמע בהזדמנות ראשונה, עם הנץ החמה, כוונתין, ובשוכח עד שלוש שעות, כרבי יהושע.¹⁵ את הסיפא של משנה ב בפירקין: "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד" פירשו "לא הזיק", אבל ידי חובת קריאת שמע בעונתה, לא יצא. ומכיוון שלא נהגו לקרוא שמע של שחרית אחר הצהריים ובוודאי לא לפנות ערב, מובנם המקורי של דברי רבי שמעון נשתכח, והאמוראים¹⁶ סברו שמדובר בקריאה רצופה פעמיים בבוקר, שנחשבה יותר סבירה מבחינה הלכתית: הן לפי חכמים הן לפי רבן גמליאל במשנתנו ניתן לקרוא שמע עד עלות השחר בשעת הדחק, ולרבן גמליאל אף שלא בשעת הדחק, ולכן היה יותר סביר בעיניהם שרבי שמעון עוסק בקריאה רצופה של שמע פעמיים בתפר שבין לילה ליום ולא בתפר שבין היום ללילה. ולכן הוסיפו תוספת שהבהירה שמדובר בקריאה רצופה של קריאת שמע של ערבית ושל שחרית לפנות בוקר דווקא, ולא כמשמעם המקורי של הדברים. גם כך מדובר בחידוש הלכתי, אך לא חידוש גדול, המבטל כליל את הרעיון של סוף זמן קריאת שמע של שחרית, אלא חידוש קטן: הקדמת תחילת זמן קריאת שמע מ"שיכיר" או מהנץ החמה עד עלות השחר בלבד, וברוח דברי המשנה מגילה ב ד: "אין קורין את המגילה ולא מלין ולא טובלין ולא מזיזין, וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול, עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר, כשר", ופירשו שרבי שמעון הוסיף את קריאת שמע של שחרית לרשימה זו.

אך מכיוון שמדובר בתוספת, היו שהוסיפו באופן אחר, שישמש פולמוס נגד שיטת רבי בעניין קריאת שמע של שחרית, שזמנה עד הנץ החמה. גרסנים אלו רצו להדגיש שזמן שחרית הוא מהנץ החמה דווקא, ושעד אז ניתן בשעת הדחק אפילו לקרוא שמע של ערבית! פירוש זה וגירסא זו התפתחו כנראה בבבל, ולכן הם לא נכנסו לתוספתא או לירושלמי אלא רק כברייתא אחרת בבבלי, וגם שם רק בנוסף לברייתא המקובלת, אף היא מורחבת, המקבילה לזו שבתוספתא ובירושלמי.¹⁷

13 לדיון מפורט בסוגיית הירושלמי ומשמעותה, ופירוש הביטוי "היא היא", ראה להלן, הדיון בסוגיא לג, "לא הפסיד".

14 אך רבי יהודה הנשיא לא הביא את עמדת רבי שמעון כעמדה שלישית בשמו אלא סתם: "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד כאדם הקורא בתורה", ועל ידי זה פירש את הדברים מחדש. וראה להלן, הדיון בסוגיא לג, "לא הפסיד".

15 ראה להלן, "סקירה היסטורית של התפתחות זמן קריאת שמע של שחרית", נספח לדיון בסוגיא כו, "משיכיר".

16 נראה ששתי ההרחבות של הברייתא יסודן לאחר ימי רבי יהושע בן לוי, והוא עצמו הכיר עדיין את הברייתא במתכונתה המקורית. ראה להלן, עיוני פירוש לפיסקא [12].

17 ואמנם מדובר בחידוש גדול, לקרוא שמע של ערבית עד הנץ החמה, אך אפשר שמצאו כעין סמך לשיטה זו מן הירושלמי. בירושלמי ברכות א ב, ג ע"א: "ורבן גמליאל פליג על רבנן ועבד עובדא כוונתיה? שנייא הכא שהיא לשינון. מעתה אף משיעלה עמוד השחר." הירושלמי שואל כיצד העז רבן גמליאל להורות לבניו כדעתו בניגוד לדעת חכמים? ומתוך ברוח דברי המשנה בנוגע לשחרית (ברכות א ב) לפי הפירוש המקובל: "הקורא מכאן ואילך לא הפסיד, כאדם הקורא בתורה". אלא שאז שואלת או פוסקת הגמרא: "מעתה אף משיעלה עמוד השחר", מכיוון שאין כאן אלא ספק קריאת שמע ספק לימוד תורה, למה להגביל את הקריאה עד עמוד השחר? אפשר להמשיך ולקרוא שמע עד לשעת קריאת שמע של שחרית (ולא יותר מכן, שאז עולה לו קריאתו לשחרית). ואולי על סמך זה פסקו בעלי הברייתא המיוחסת לרבי שמעון משום רבי עקיבא בסוגיא שלנו שניתן לקרוא של ערבית גם לאחר עמוד השחר, עד הנץ החמה.

עיוני פירוש

[1] אמר רב יהודה אמר שמואל: הלכה כרבן גמליאל

שמואל פוסק כאן כרבן גמליאל, אבל בירושלמי ברכות א א, ב ע"ד פוסק רבי יסא בשם רבי יוחנן כחכמים. הוזה אומר, בארץ ישראל לא התירו לקרוא שמע לאחר חצות מלכתחילה, בעוד שבבבל נקבע זמנה גם לכתחילה עד עלות השחר.

[4-3] הא גופא קשיא: אמרת פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים בלילה – אלמא לאחר שיעלה עמוד השחר ליליא הוא, והדר תני: יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה – אלמא יממא הוא! לא. לעולם ליליא הוא. והא דקרי ליה יום, דאיכא אינשי דקיימי בההיא שעתא

נראה שבעלי התוספת "בלילה" – אחת קודם שיעלה עמוד השחר ואחת לאחר שעלה עמוד השחר" לא הוטרדו מן הסתירה שבין "שתי פעמים בלילה" לבין "יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה", שכן סמוך לאחר עלות השחר יש מעט מאוד אור והוא אכן נראה כלילה ממש, אבל בשעת הדחק ניתן לקיים בשעה זו קריאת שמע "בקומך".

[8-7] הא גופה קשיא: אמרת פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ביום – אלמא קודם הנץ החמה יממא הוא, והדר תני: יוצא בהן ידי חובתו אחת של יום ואחת של לילה – אלמא ליליא הוא! לא. לעולם יממא הוא. והא דקרו ליה לי ליליא, דאיכא אינשי דגנו בההיא שעתא

נראה שהמוסיפים שהוסיפו "ביום" – אחת קודם הנץ החמה ואחת לאחר הנץ החמה" לא הוטרדו מקושיא זו, שהרי סמוך לפני הנץ החמה השמש כבר מאירה את השמים ויממא הוא, גם אם מבחינה טכנית ניתן עדיין לקרוא שמע של ערבית.

[10] אמר ר' זירא: ובלבד שלא יאמר השכיבנו

ממיקומם הנוכחי של דברי רבי זירא נראה שהם נאמרו דווקא על הברייתא השנייה, של רבי שמעון משום רבי עקיבא, שהרי התלמוד ציין סמוך לפני כן: "לעולם יממא הוא" מעלות השחר ועד הנץ החמה, ומשמע שאין זה מן הראוי לומר "השכיבנו" ביום, במיוחד אם דעתו לקרוא מיד לאחר מכן קריאת שמע של שחרית, ולהראות שזו שעת "בקומך". אך דומה שברכת "המעריב ערבים" היא לא פחות בעייתית לטעם זה. ואפשר שחשש רבי זירא (או בעל הסוגיא, שהביא את דבריו דווקא כאן) לברכת השכיבנו דווקא, משום שהיא נאמרת לאחר קריאת שמע, כלומר עם הנץ החמה ממש, והקורא עובר ישירות מ"השכיבנו" ל"יוצר אור", שהן בבחינת תרתי דסתרי הנאמרים ברצף. לעומת זאת, ברכת המעריב ערבים נאמרת על כל פנים לפני הנץ החמה, ולכן אינה כל כך בעייתית.

אך אפשר גם שרבי זירא פסל את אמירת השכיבנו גם בנסיבות המתוארות בברייתא הראשונה, כפי שפירש רש"י ד"ה ובלבד שלא יאמר השכיבנו. מי שקורא שמע פעמיים ברצף מגלה שאין דעתו לישון, ואם כן אין טעם לומר השכיבנו, ואין זה משנה אם הוא קורא סמוך לפני עלות

[11] כי אתא רב יצחק בר יוסף אמר: הא דר' אחא בר חנינא, לאו בפירוש איתמר אלא מכללא איתמר

נראה שאין בין "הלכה כרבי שמעון בן יוחי" ל"כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק" שבמעשה המובא בסוף הסוגיא כפי שהיא מובנת בבבלי.¹⁹ בין אם נאמרו הדברים מכללא בין נאמרו ישירות בצורת "הלכה כרבי שמעון בר יוחאי", פסק רבי יהושע בן לוי כרבי שמעון בן יוחי בשעת הדחק בלבד, שהרי לשיטת הסוגיא לא אמר רבי שמעון את דבריו אלא בשעת הדחק, וכפי שכבר הבחין שאול ליברמן.²⁰ ונראה שהמימרא נקבעה בעקבות המעשה, כפי שטען אברהם וייס.²¹ ואם כן, נראה שבאומרו שדברי רב אחא בר חנינא נאמרו מכללא לא התכוון רב יצחק בר יוסף לשלול את דברי רבי אחא בר חנינא, ואין כאן אלא התחקות אחר הנסיבות שבהן נאמרו הדברים.

[12] דההוא זוגא דרבנן דאשתכור בהלולה דבריה דרבי יהושע בן לוי, אתו לקמיה דרבי יהושע בן לוי. אמר: כדי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק

לאיזו ברייתא של רבי שמעון התייחס רבי יהושע בן לוי בחתונה, זו של רבי שמעון עצמו, או זו של רבי שמעון משום רבי עקיבא? קשה לומר שרבי יהושע בן לוי פסק לתלמידיו על פי רבי שמעון בברייתא בנוסח הארץ ישראלי המקובל, לקרוא שמע פעמיים ברצף סמוך לעמוד השחר. כאמור לעיל, במקרה זה אין השעה דוחקת: אם התפכחו או התעוררו סמוך לפני עמוד השחר, היה לו להציע להם לקרוא של ערבית מיד, ולהמתין עם של שחרית עד לזמנה. ולכל היותר היה לו לומר: "כדאי הוא רבן גמליאל לסמוך עליו בשעת הדחק" כדי לקרוא שמע של ערבית עד עלות השחר (וגם זה היה מיותר, שהרי משנה מפורשת היא, ולמעשה אין בין מעשה תלמידיו של רבי יהושע בן לוי למעשה בניו של רבן גמליאל ולא כלום, וקשה להבין למה הביאו את המעשה ואת הפסק אם ממילא הלכה כרבן גמליאל).

אך גם קשה לומר שהתלמידים התעוררו או התפכחו בין עמוד השחר ולפני החמה, ורבי יהושע בן לוי פסק כרבי שמעון משום רבי עקיבא, שניתן לקרוא של ערבית גם לאחר עמוד השחר עד הנץ החמה, בשעת הדחק, שהרי אז היה לו לומר "כדאי הוא רבי עקיבא לסמוך עליו בשעת הדחק".

ובאמת הסיפור מוקשה, בין אם נבין שרבי יהושע בן לוי התייחס בדבריו לשיטת רבי שמעון בברייתא הראשונה בין אם נניח שהתכוון לדברי רבי שמעון משום רבי עקיבא בברייתא השנייה. לשני הלשונות היה לו למספר לספר במפורש שבאו לפני רבי יהושע בן לוי למחרת בבוקר, לאחר שהתעוררו או התפכחו מיינם.²² ועוד: בשני התרחישים דלעיל עלינו להניח שהתלמידים נשארו אצל רבי יהושע בן לוי כל הלילה לאחר חתונת בנו והתעוררו שם, ובוודאי שאין זה רגיל, והיה לו לעורך הסוגיא לספר לנו על כך במפורש. ועוד: לשני הלשונות לא היה לו לרבי יהושע

18 אך עדיין קצת קשה, אמאי לא אסר רבי זירא לברך ברכת יוצר אור סמוך לאחר עלות השחר ולפני הנץ החמה, כפי שמפורש בירושלמי ברכות א ח, ג ע"ג, ולהלן, סוגיא לח, "ברכה אחת", יב ע"א.

19 אך ראה מיד בסמוך, עיוני פירוש לפיסקא [12], פירוש אחר לעובדא דרבי יהושע בן לוי.

20 תוספתא כפשוטה א, עמ' 1. וראה לעיל, "מבנה הסוגיא ומהלכה".

21 לחקר התלמוד, עמ' 113.

22 ובאמת, כתב יד אוקספורד מנסה להשלים את החסר הזה בתוספת "וא"ל מהו למיקרי ק"ש האידינא", ומכאן שנשארו ללון בלילה ושאלו בבוקר.

בן לוי לומר "כדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק", שהרי רבי שמעון עצמו לא אמר הלכה זו אלא בשעת הדחק, בלשון "פעמים קורא אדם".

נראה אפוא שרבי יהושע בן לוי הכיר את דברי רבי שמעון המקוריים: "פעמים שאדם קורא קריאת שמע שתי פעמים ונמצא יוצא ידי חובתו של יום ושל לילה", שהתייחסו לקריאה רצופה של קריאת שמע של שחרית וערבית לפנות ערב דווקא. המספר אינו אומר שבאו לפני רבי יהושע בן לוי לפנות ערב, ואדרבה, מכיוון שהיה מדובר בחתונת בנו של רבי יהושע בן לוי, נראה שבאו לפניו בבית המשתה עצמו, בשעת החתונה, בשכרותם. כשראה אותם רבי יהושע בן לוי בשכרותם, היה ספק בעיניו אם יתעוררו עד שלוש שעות ביום כדי לקיים קריאת שמע של שחרית בזמנה אליבא דרבי יהושע. לכן הוא אמר להם שניתן לקרוא שמע של שחרית עד לפנות ערב למחרת, כרבי שמעון, וכדאי הוא רבי שמעון לסמוך עליו בשעת הדחק. ורבי שמעון עצמו, באומרו "פעמים", לא התכוון לשעת הדחק ממש, אלא לכל מי שלא הזדמן לו לקרוא שמע של שחרית עד לסוף היום, והוא הדין גם לכתחילה, לדעתו, אלא שברגיל אין אדם דוחה את מצוות קריאת שמע של שחרית עד לסוף היום.²³